

– сприяння розвитку гуманістичних почуттів і стосунків, які виявляються в повазі до оточуючих, милосерді, готовності допомогти іншим тощо.

Вищенаведені напрямки роботи, на нашу думку, можуть бути первинними засобами у соціально-педагогічній програмі профілактики насилля над дітьми у сім'ї. Крім того, потрібно враховувати історичні, соціокультурні, економічні, політичні та інші особливості країни, законодавчу базу держави.

На сучасному етапі домінуючими є соціокультурні чинники (бездуховність), які поряд із економічними і психологічними факторами призводять до жорстокого поводження з дітьми. Чим вищою є загальна культура сім'ї, тим гуманнішими в ній – батьківсько-дитячі стосунки. Тому важливо формувати у батьків педагогічні знання, вчити виховувати своїх дітей на загальнолюдських цінностях [3, с. 98].

Велике значення у профілактиці сімейного насилля має робота не лише з батьками, але й з дітьми. Необхідно у них формувати повагу до оточуючих, почуття власної гідності, гуманного ставлення до батьків та інших людей. Неповнолітні повинні засвоювати такі норми і правила взаємодії в суспільстві, що дозволяють за будь-яких обставин знаходити конструктивні форми спілкування і мирне вирішення конфліктів. Слід також проводити спільні заходи для батьків і дітей. Контактівання батьків з дітьми – це спосіб зближення рідних сердець, який дозволяє краще зрозуміти потреби одних і других. Батьки мають враховувати інтереси дітей, а діти, відчуваючи батьківське тепло, турботу, любов, – відповідати взаємністю. Профілактична робота з попередження насилля над дітьми в сім'ї має включати різноманітні засоби із його подолання.

Таким чином, для побудови позитивних батьківсько-сімейних взаємин необхідне створення моделі профілактичної роботи. Комплексне вирішення цієї проблеми можливе за умови диференційованих підходів до роботи з дорослими та дітьми.

Пам'ятайте: діти – жертви домашнього насильства потребують допомоги у будь-якому випадку, адже не в змозі самостійно впоратись із ситуацією. Також можна звернутись до органів опіки чи Центру підтримки жертв насильства, де фахівці зможуть надати кваліфіковану допомогу. Потрібно тільки побачити можливість цієї допомоги і вчасно протягнути до неї руку.

Як часто ми чули з дитинства: «Мій дім – моя фортеця!». Бажаю, щоб кожен з нас міг з упевненістю вважати свій будинок фортецею, а своїх рідних і близьких – гарантами власної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виявлення, попередження і розгляд насильства та жорстокого поводження з дітьми. Методичні матеріали. – К. : КАЛИТА, 2007. – 56 с.
2. Методичні матеріали для працівників освіти, спрямовані на покращення алгоритму виявлення випадків насильства щодо дітей / [авт.-упор. : С. Буров, Ю. Онишко, Л. Смилова, М. Ясиновська]. – К., 2007. – 56 с.
3. Попередження насильства над дітьми. Інформаційно – методичні матеріали та аналіз нормативно – правової бази / [укладач: Журавель Т. В.; авт. Колектив : О. Грицевич, О. Лозован, Ю. Онишко]. – К. : КАЛИТА, 2007. – 224 с.

Неоніла Волошина,
канд. психол. н., доцент,
Запорізький національний
технічний університет

ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Висвітлено причини девіантної поведінки неповнолітніх. Розкрито структуру соціальних проблем та вплив сімейного виховання на свідомість підлітків і юнаків.

Neonila Voloshyna

FACTORS OF DEVIANT BEHAVIOUR AMONG TEENAGERS IN UKRAINE

The article examines the reasons of deviant behaviour of juveniles. The structure of social issues and upbringing of juveniles are disclosed. The individual juveniles's mentality is analyzed.

Витоки девіантної поведінки сучасних неповнолітніх в Україні мають бути переосмисленими в контексті нових життєвих обставин, в яких триває процес дорослішання підростаючого покоління. Також необхідно взяти до уваги характеристики злочинної поведінки неповнолітніх і комплекс причин її виникнення [3]. Тільки за такого підходу можна зрозуміти суть цього явища, визначити його поширеність і можливі зміни в найближчій і майбутній перспективах.

Злочин неповнолітнього є специфічним показником несприятливих умов життя та виховання підлітка і юнака в родині. Факторами, що мають негативний вплив на розвиток особистості в родині, є: виховання неповнолітнього в умовах неповної родини (відсутність одного з батьків); дефекти в моральній сфері

сімейних взаємин; явище бездоглядності дітей, і, як наслідок, загострення почуття глибинної тривоги, як вважала американський психолог К. Хорні.

Фірма «Coddington Life Events Record» оприлюднює дані, а саме: список подій і поворотних пунктів життя з погляду їх стресогенного впливу на дітей чотирьох вікових категорій – дошкільнят, молодших школярів, підлітків, юнаків (зібрані Гейзелом, Рімом, Раппапортом, Коддінгтоном, Райтцем та іншими вченими).

З'ясовано, що для підлітків і юнаків серйозними стресами стали наступні повороти життя: розлучення батьків; батьки живуть окремо, хоча офіційно одружені; смерть одного з батьків; початок вживання алкоголю чи наркотиків дітьми; ув'язнення одного з батьків на рік і більше; непередбачувана вагітність; психічні дефекти; набуте каліцтво (зовнішній дефект); приписування батьківства при непередбачуваній вагітності тощо (табл. 1) [4, с. 285 – 287].

Таблиця 1

Рейтинг подій і поворотних пунктів життя з погляду їх стресогенного впливу на дітей (у балах)

Подія життя	Підлітковий вік	Юнацький вік
Початок занять у вищій школі	45	42
Зміна школи	52	56
Народження або прийняття братика чи сестрички	50	50
Брат чи сестра потрапили в лікарню	44	41
Смерть брата або сестри	71	68
Втрата роботи одним із батьків	48	46
Батьки живуть окремо, будучи офіційно одруженими	77	69
Розлучення батьків	84	77
Смерть одного з батьків	94	87
Видатні особисті досягнення	45	46
Смерть близького приятеля дитини	65	63
Невдачі в школі	62	56
Виключення зі школи	54	50
Непередбачена вагітність сестри-підлітка	60	64
Початок вживання алкоголю чи наркотиків	70	76
Дитина стає членом релігійної громади (церква, синагога)	28	31
Адміністративне ув'язнення одного з батьків на 30 днів, більше	50	53
Ув'язнення одного з батьків на 1 рік і більше	76	75
Зміна фінансового статусу батьків	40	45
Зменшення суперечок з батьками	29	27
Збільшення суперечок з батьками	46	47
Дитина відкриває для себе, що вона усиновлена	70	64
Набуте каліцтво (зовнішній дефект)	83	81
Існування психічного дефекту	70	62
Ровесники змінили своє ставлення до дитини	68	67
Невиконання запланованих дитиною норм із факультативних знань (участь у спорт. секції тощо)	49	55
Початок побачень	55	51
Приписування батьківства при непередбачуваній вагітності	76	77
Непередбачувана вагітність	95	92
Вступ до коледжу, який дитина обрала	43	-
Одруження	-	101

Відсутність одного з батьків у родині порушує цілісність родини як колективу, спричиняє послаблення виховних функцій, зниження рівня вимогливості: «Але особливо негативно впливає на неповнолітнього та зовнішня атмосфера, яка, зазвичай, складається навколо зруйнованої родини: справжнє та показне співчуття оточуючих, осуд того, «хто винуватий», і т. ін. Необережні репліки, необачні вчинки, випадково перехоплені погляди сусідів, знайомих і родичів – все це боляче ранив підлітка і юнака» [3, с. 146 – 147].

У неповнолітніх може з'явитись почуття неповноцінності, що часто стає чинником формування негативного ставлення до норм, правил, принципів адекватної поведінки, а відтак чинником їхньої девіантної поведінки. Відхилення від норми в поведінці членів родини впливають на духовний світ підлітка, на його

вчинки. Часто з таких родин виходять молоді люди, які перейняли в дорослих членів родини цинічне ставлення до моральних цінностей, неповагу до оточуючих, негативне ставлення до суспільних норм і правил. Зазвичай, такі підлітки та юнаки найчастіше стають лідерами у злочинних групах неповнолітніх.

Відсутність одного з батьків підліток або юнак намагається заповнити шляхом наслідування іншим особам, серед яких нерідко виявляються злочинці. Факт відсутності одного з батьків породжує хворобливий стан неповноцінності у підростаючої особистості. Звідси, з одного боку, замкнутість, озлобленість, мстивість, а з іншого – прагнення за будь-яку ціну домогтися авторитету серед однолітків, довести, що він заслуговує більш престижного місця та статусу. І справа не лише в тому, що батько мав би серйозний вплив на сина, головне – не були б створені ті внутрішні психологічні нашарування, які б визначили можливість проникнення та реалізацію мотивів злочинної поведінки. За даними досліджень, більше половини неповнолітніх, засуджених за розбій, не мали одного з батьків, причому 90% – не мали батька. У справах про хуліганство 70% засуджених у віці до 18 років не мали одного або обох батьків [1, с. 131].

Ю. М. Антонян і В. В. Гульдан зазначають, що стане чи ні підліток на шлях правопорушень, «залежить від соціалізації індивіда в широкому контексті виховних й інших впливів на нього з перших днів життя, емоційних відносин, що складаються з батьками» [1, с. 128]. Дослідження особистісної поведінки вбивць показало, що серед них бажаною дитиною в сім'ї вважають себе 58% опитаних, тоді як у контрольній групі (законослухняних громадян) такими вважають себе 82%. У рамках іншого дослідження зафіксовано, що близько 80% вбивць відчували дефіцит тепла в дитинстві, насамперед, з боку матері [2].

На етапі раннього дитинства і в період дорослішання особливе значення для підлітка мають етична і правова орієнтація сім'ї, рівень виховних дій і безконфліктних взаємин, що склався в ній. Це зумовлено ще й тим, що сприйняття соціальної дійсності, норм поведінки починається з копіювання дитиною звичок, поведінки, відносин батьків й інших людей старшого покоління. Насильство, несприятливий психологічний клімат у сім'ї, конфлікти, сварки, пияцтво виступають могутнім криміногенним чинником, що формує насильницьку й іншу протиправну мотивацію, сприяє «звиканню» до такого поведінкового стереотипу.

Одним із найважливіших чинників соціалізації дитини-підлітка є матеріальні й побутові умови життя сім'ї. Недостатнє фінансове забезпечення сім'ї звужує число життєвих шансів для неповнолітніх. Вони мають значно менше можливостей здобути гідну освіту і конкурентоздатну професію, ніж їх забезпечені однолітки. Низький рівень матеріальної забезпеченості сім'ї часто стимулює формування у підлітків психології «ізгоїв» суспільства, аутсайдерів, що, у свою чергу, зумовлює у них негативне ставлення до праці й навчання, неповагу до закону і базових цінностей суспільства, виступає одним із суб'єктивних чинників криміналізації свідомості неповнолітніх і, як наслідок, її девіантної поведінки. Водночас неправильно стверджувати, що матеріальне неблагополуччя автоматично і неминуче призводить до вказаних результатів. Проте відомо і неодноразово доведено дослідженнями, що малозабезпечена сім'я є ослабленою для виконання повноцінної виховної функції.

Аналіз соціальних факторів дає можливість зрозуміти чинники зростання злочинності серед неповнолітніх. Численними дослідженнями встановлено, що поведінка неповнолітніх (у тому числі й кримінального характеру) має високу чутливість негативних впливів, що виникають у різноманітних ситуаціях їх життєдіяльності. Інакше кажучи, «реактивність» підлітків набагато вища, порівняно з аналогічними якостями людей старшого віку, які володіють значним досвідом, знаннями, психологічною сталістю, що допомагає їм більш зважено сприймати впливи соціального оточення. За наявності такої загостреної ситуативної реакції підлітків ігнорувати роль соціальних чинників у формуванні злочинної поведінки було б великою помилкою.

У підсумку, зазначимо, що сімейне неблагополуччя виступає основним чинником девіантної поведінки неповнолітніх, яка проявляється як у підлітковому, так і в ранньому юнацькому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонян Ю. Кримінальна патопсихологія / Ю. Антонян, В. Гульдан. – М. : Мисль, 1991.
2. Антонян Ю. Психологія убийства / Ю. Антонян – М. : Юристь, 1997. – 218 с.
3. Бочелюк В. Юридична психологія : [навч. посібник] / В. Бочелюк. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 336 с.
4. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування : як допомогти проблемним підліткам / А. Гольдштейн, В. Хомик ; [пер. з англ. В. Хомика]. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
5. Кушнар'ов С. Злочинність неповнолітніх : думка населення й експертів / С. Кушнар'ов // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – Луганськ : «Альма-матер», 2008. – № 2. – С. 56.